

2.

Беларускі эміграцыйны асяродак у Каўнасе

2. 1. Роля Каўнаскага асяродка ў разьвіцьці беларускай пісьмовасьці

Вельмі важным асяродкам разьвіцьця беларускай літаратуры па-за межамі Беларусі стаўся літоўскі горад Каўнас. Меў ён галоўным чынам характар навуковы і літаратурны. Аднак у сувязі з тым, што ў пэрыяд Кастрычніцкай рэвалюцыі, па сутнасьці, усе эміграцыйныя рухі сярод народаў, якія ўваходзілі ў склад Расейскай Імпэрыі, мелі перадусім палітычны характар, дык і беларускія эмігранты ў Каўнасе часта таксама займаліся палітыкай.

Каб зразумець істоту беларускага эміграцыйнага руху ў Каўнасе, трэба адклікацца каротка да некаторых фактаў. І так, 12 сьнежня 1919 году, перамогшы ўнутраныя непаразумьні і канфлікты, беларускія нацыянальныя арганізацыі паклікалі да жыцця новае ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі. Пасаду прэміера ў гэтым урадзе заняў вядомы вучоны і палітык Вацлаў Ластоўскі. Адбывалася гэта тады, калі вялікая частка Беларусі, уключна зь Менскам, знаходзілася пад польскай уладай. Польскі ўрад не намерваўся талераваць ураду Ластоўскага, які моцна акцэнтаваў непрыхільнасьць як да Савецкай Беларусі, гэтак і да Польшчы, і прапагаваў ідэю поўнай незалежнасьці Беларусі. Польскія вайсковыя ўлады далі загад арыштаваць увесь ўрад Ластоўскага як арганізацыю нелегальную. Некаторым зь беларускіх палітыкаў удалося ўцячы. Аднак Вацлаў Ластоўскі быў арыштаваны і, пасля аднамесячнага знаходжаньня ў польскай турме, выпушчаны на свабоду. Ня маючы ніякіх магчымасьцяў да дзейнасьці на тэрыторыях Беларусі, занятых расейцамі і палякамі, Ластоўскі выехаў у сталіцу Латвіі – Рыгу з намерам прадаўжэньня дзейнасьці беларускага ўраду ў эміграцыйных умовах. Польскі ўрад аднак дамогся ад латышоў выгнаньня Ластоўскага з Латвіі. Пасля гэтага беларускі палітык пераехаў у Літву і затрымаўся ў Каўнасе, куды ў хуткім часе зьехаліся амаль усе міністры ўраду БНР. Дзякуючы гэтаму Вацлаў Ластоўскі мог разьвіваць параўнальна

свабодную дзейнасць, з тае прычыны, што тагачасная Літва знаходзілася ў вельмі дрэнных адносінах з Польшчай, і таму ўсялякае ўмешваньне з боку польскага ўраду ня мела шанцаў. Знаходзячыся ў Каўнасе, урад Ластоўскага ня толькі веў вострую антыпольскую прапаганду, але таксама інспіраваў партызанскі рух, які змагаўся з Польшчай на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

Як вядома, у сакавіку 1921 году адбывалася мірная канфэрэнцыя ў Рызе. На канфэрэнцыю гэтую паехаў таксама Ластоўскі, верачы, што ўдасца там нешта зрабіць для беларускіх нацыянальных аспірацыяў. Аднак памыліўся. Ні прадстаўнікі Леніна, ні прадстаўнікі Пілсудскага не намерваліся задаволіць незалежніцкія беларускія імкненьні. Ня лічачыся зь беларускімі нацыянальнымі інтарэсамі, падзялілі яны паміж Савецкай Расеяй і Польшчай беларускія землі й беларускі народ. У гэтых умовах Вацлаў Ластоўскі й ягоны ўрад не маглі разьлічваць на свабодную дзейнасць як у Савецкай Беларусі, якая знаходзілася пад уладай Масквы, гэтак і ў Заходняй Беларусі, якая была ўключана ў межы Польскай Рэчыпалітай. Такія абставіны рашуча пагоршвалі перспэктывы ўраду Ластоўскага, асуджаючы яго на пастаянную эміграцыю. Вярнуўшыся ў Каўнас, Вацлаў Ластоўскі меў над чым задумавацца, тым болей, што ў складзе ягонага ўраду безупынна змагаліся прынамсі тры супрацьстаўныя тэндэнцыі. Адно зь іх фармавалі прыхільнікі прапольскай арыентацыі, другую – прасавецкія дзеячы, а трэцюю – рашучыя змагары за поўную свабоду й незалежнасць Беларусі. Сам Ластоўскі разумёў, што калі яшчэ раны ад падзелу беларускай зямлі й беларускай нацыі былі сьвежыя, нельга было падпарадкавацца ні Польшчы, ні Расеі, і трэба было барацьба ідэю незалежнасці, бо толькі такая ідэя абасноўвала й магывавала існаваньне эміграцыйнага ўраду. У сувязі з тым, што тагачасная Літва знаходзілася ў дрэнных стасунках як з саветамі, гэтак і з Польшчай, Вацлаў Ластоўскі зрабіў усё, каб стварыць як найлепшыя адносіны зь літоўскім урадам і атрымаць ад яго максымальную дапамогу для дзейнасці свайго кабінэту. Кіруючыся такім намерам, стараўся давесці да афіцыйнага заключэння зь літоўскім урадам такіх паразуменьняў, якія былі б карысныя для Беларусі. Дзякуючы нястомнасці Ластоўскага, літоўскі ўрад выдзяліў пэўныя сродкі на фінансаваньне беларускага школьніцтва, а таксама на ўтрыманьне беларускага вайсковага палка, які разам зь літоўцамі

змагаўся супраць польскага войска. Апрача гэтага, зь інспірацыі Літвы, Германія зьняла арышт з 16 мільёнаў нямецкіх марак, якія пазычыў некалькі гадоў раней Беларускай Народнай Рэспубліцы Сямён Пятлюра. Грошы гэтыя былі замарожаныя ў нямецкіх банках. Атрымаўшы так істотную суму, урад Ластоўскага быў у стане ня толькі фінансаваць сваю палітычную й дыпляматычную дзейнасць, але таксама выдаваць некалькі часопісаў, такіх як „Беларускі Сьцяг”¹⁸ і славуты „Крывіч”¹⁹. Зразумела, што часопісы гэтыя служылі ня толькі беларускай палітыцы, але таксама беларускай літаратуры й публіцыстыцы.

Варт а яшчэ прыгадаць, што з 5 на 6 сакавіка 1922 году польскія ўлады высляпілі зь Вільні 33 беларускіх і літоўскіх дзеячоў. Сярод іх знайшоўся таксама выдатны беларускі пісьменьнік Максім Гарэцкі. Выселеныя беларусы накіраваліся ў Каўнас, дзе былі вельмі прыхільна сустрэтыя Ластоўскім і ягоным урадам. Аднак поўнае паразуменьне паміж Гарэцкім і Ластоўскім не было дасягнута, і таму Гарэцкі пакінуў Каўнас ды накіраваўся ў Латвію, што паспрыяла паглыбленьню непаразуменьняў у складзе ўраду Вацлава Ластоўскага, і што, праўдападобна, прычынілася да адыходу Ластоўскага ў 1923 годзе з ўраду й канцэнтрацыі ягонай энэргіі на навукавай, выдавецкай і літаратурнай дзейнасці, дзякуючы чаму значна ўзбагацілася беларуская эміграцыйная літаратура.

На пачатку другой паловы 1920-х гадоў Вацлаў Ластоўскі, як і многія тагачасныя беларускія эміграцыйныя дзеячы, паверыў савецкім абяцанням і пераехаў у Менск, дзе пасля некалькіх гадоў быў арышт аваны й высланы ў Саратаў. У 1937 годзе гэты выдатны беларускі дзеяч быў ізноў пастаўлены перад судом, які прысудзіў яго да расстрэлу. Гэтакім чынам закончылася багатае жыццё выдатнага сына беларускай нацыі Вацлава Ластоўскага.

Апынуўшыся ў Каўнасе, Вацлаў Ластоўскі засяроджваўся ня толькі на палітычнай дзейнасці, але таксама на літаратурных і навуковых пошуках. Прыглядаючыся да жыцця гэтага выдатнага беларуса, нельга не заўважыць, што ягонае палітычнае заангажаваньне

¹⁸ „Беларускі Сьцяг”, Каўнас 1922.

¹⁹ „Крывіч”, №№ 1-12, Каўнас 1923-1927.

было, па сутнасці, другарадным у параўнанні з даследчыцай, публіцыстычнай і выдавецкай практыкай. Ужо на самым пачатку эміграцыі ў Каўнасе Вацлаў Ластоўскі, нягледзячы на сваю вялікую занятасць на пасадзе прэз'ера ўраду БНР, знайшоў час для таго, каб заняцца справай выдання кнігі алегарычных апавяданняў Якуба Коласа. Кніга гэтая, пад загалоўкам *Казкі жыцця*²⁰, выйшла ў Каўнасе ў 1921 годзе. Як вядома, быў гэта пэрыяд вялікай разрухі, выкліканай у Беларусі Першай Сусветнай вайной, Кастрычніцкай рэвалюцыяй і польска-савецкім канфліктам. Сам Якуб Колас знаходзіўся ў гэтым часе далёка ад Радзімы, з пачатку ў расейскай арміі на румынскім фронце, а пасля выбуху Кастрычніцкай рэвалюцыі – на выгнанні ў Курскай губерні. Цяжка сёння сказаць, якім чынам удалося Вацлаву Ластоўскаму і ягоным супрацоўнікам увайсці ў кантакт з Якубам Коласам, які знаходзіўся далёка ад Літвы, ды атрымаць ад яго рукапісі машынапіс кнігі. Зрэшты, магчыма, што выданне *Казак жыцця* адбылося без кантакту з аўтарам. Варта пры нагодзе падкрэсліць, што выхад у свет алегарычнай прозы Коласа быў вялікай падзеяй у беларускай літаратуры. На гэтую кнігу злжыліся апавяданні, якія ствараў пісьменьнік ад 1906 году. Асабліва істотнае значэнне мелі тыя творы, якія ўзніклі ў пэрыяд Кастрычніцкай рэвалюцыі. Будучы праціўнікам крывавага эксперымэнту, Якуб Колас у алегарычных апавяданнях з гэтага пэрыяду прадставіў бальшавіцкі пераварот як акт бяздумнага эгаізму, злосці, нянавісці і злачыннасці. Зразумела, што ўсе гэтыя чалавечыя схільнасці паказаныя ў *Казках жыцця* ў іншасказальнай форме.

Выхад кнігі Якуба Коласа ў Каўнасе быў выключнай падзеяй яшчэ і з тае прычыны, што ў выніку паслярэвалюцыйнай і ваеннай суматохі ў Беларусі амаль цалкам перасталі выходзіць мастацкія творы. Трэба памятаць, што якраз у 1921 годзе Якуб Колас вярнуўся з курскага выгнання ў Беларусь, і выхад у гэтым часе ягоных *Казак жыцця* быў прыгожым і радасным для пісьменьніка падарункам. Тым болей прыемным, што, у адваротнасці да Янкі Купалы, які знаходзіўся ў самых блізкіх і сяброўскіх адносінах з Вацлавам Ластоўскім, Якуб Колас, хаця і ведаў добра гэтага дзеяча яшчэ з часоў „Нашай

²⁰ Я. Колас, *Казкі жыцця*, Каўнас 1921.

Нівы”²¹, ня быў яго непасрэдным і сардэчным сябрам. Больш таго, у трэцяй частцы трылёгіі *На ростанях*²² Якуб Колас, характарызуючы суадносінны ў рэдакцыі „Нашай Нівы”, вуснамі гапоўнага героя Лабановіча адназначна рэзка асудзіў беларускіх нашаніўскіх дзеячоў тыпу братоў Луцкевічаў і Ластоўскага, прыпісваючы ім нізкапаклонства перад Захадам і пагардлівыя адносіны да культуры братніх народаў – беларускага і расейскага. Гэтакім чынам пісьменьнік запырэчыў сваім уласным ацэнкам у аўтабіяграфічных матэрыялах, якія ўзніклі ў другой палове 1920-х гадоў па просьбе расейскага літаратуразнаўца Льва Клейнборга. У гэтых матэрыялах, узніклых у свабоднай атмасферы пэрыяду беларусізацыі, Якуб Колас такіх дзеячоў, як Ластоўскі і браты Луцкевічы назваў душою беларускага адраджэння. Няма сумненняў, што гэтакі пункт погляду адлюстроўваў шчырыя пачуцці і думкі пісьменьніка. Гэтага самага нельга сказаць пра Сталіна і характар думак ды ацэнак Якуба Коласа з пэрыяду апошніх гадоў жыцця Сталіна, калі ўзнікла трэцяя частка трылёгіі. Сталін і ягонае акружэнне, апантаныя ідэяй змаганьня з г. зв. касмапалітызмам і зьявольным заходняй культурай, інспіравалі сапраўды працэсаў савецкіх пісьменьнікаў, якія трактаваліся як носбіты буржуазнай ідэалогіі ў Савецкім Саюзе. Якраз атмасфера нападак, прасьледаванняў і судовых прысудаў, якая акрэсліла літаратурнае жыццё таксама ў Беларусі на пераломе 1940-х і 1950-х гадоў, прымусіла Якуба Коласа напісаць у трэцяй частцы трылёгіі няпраўду. Прадстаўляючы атмасферу ў рэдакцыі „Нашай Нівы”, якую характэрнавала вялікая ахвярнасць і гапоўнасць стужыць ідэі беларускага адраджэння, Якуб Колас кіраваўся не ідэяй вяртання ў адносінах да гістарычнай праўды, а толькі палітычнай кан'юнктурай, якая абавязвала ўсіх пісьменьнікаў і вучоных. Зрэшты, былі гэта часы, у якіх ужо даўно не было сярод жывых славутага Вацлава Ластоўскага, закатаванага сталінскімі прыслужнікамі ў 1938 годзе. Няма сумненняў, што ў гэтыя суровыя гады, калі з інспірацыі Сталіна манаапаналася ў каралеўскія вопраткі, Якуб Колас, праўдападобна, зчуласцю і ўдзячнасцю ўспамінаў Вацлава Ластоўскага, які прычыніўся да выхаду ягонай кнігі *Казкі*

²¹ „Наша Ніва”, Вільня 1906-1915.

²² Я. Колас, *На ростанях*, Мінск 1955.

жыцця ў 1921 годзе. Варта прыгадаць, што кніга гэтая ні разу ня выйшла ў БССР пры жыцці Сталіна, які як агню баяўся ўсякай алегорыі, падазраючы, што літаратурная двухзначнасць можа мець антысацыялістычную вымову.

Выхад *Казак жыцця* ва ўмовах цяжкага эміграцыйнага быгавання зьяўляецца сведчаннем развагі й высакароднасці Вацлава Ластоўскага, які разумеў, што нават найменш спрыяльныя гістарычныя ўмовы не звальняюць нас ад абавязку ратавання ўсяго таго, што складаецца на нацыянальную культуру.

Бадай што найвыдатнейшай выдавецкай зьявай у беларускай пісьмовасці стаў славутая *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі*²³. Падрыхтаваў яе нястомны Вацлаў Ластоўскі й выдаў у 1926 годзе ў Каўнасе. Калі шукаць у беларускім выдавецкім майстэрстве аналягаў, дык трэба было б *Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі* паставіць побач з выданнямі *Біблія*²⁴ Францішка Скарыны й *Статутам Вялікага Княства Літоўскага*²⁵. У пазьнейшы час, пачынаючы ад XVII ст., ідучы праз XVIII ды XIX ст.ст. і заканчваючы першай паловай XX ст., не знаходзім у беларускай выдавецкай справе нічога такога, што па свайму размаху, характары й значэнню можна было б параўнаць са знакамітай кнігай Вацлава Ластоўскага. Праўда, ужо некалькі гадоў раней выйшлі літаратурнаўчыя працы Максіма Гарэцкага *Гісторыя беларускае літаратуры*²⁶ й *Хрэстаматыя беларускае літаратуры*²⁷, а таксама выдатнае даследаванне Яўфіма Карскага – трэцяя частка III-га тому *Беларусаў*²⁸. Аднак тое, што зрабіў Вацлаў Ластоўскі, стаў і арыгінальным, і каштоўным укладам у вывучэнне беларускай пісьмовасці на працягу васьмі стагоддзяў.

Да сённяшняга можа не здзіўляць тытанічны аб'ём працы й высілку, якія мусіў улажыць Вацлаў Ластоўскі ў падрыхтоўку й

стварэнне сваёй манумэнтальнай кнігі. Тым болей, калі возьмем пад увагу, што аўтар ня меў ні філялягічнай, ні гістарычнай адукацыі, і што ўсе свае глыбокія веды здабыў шляхам самаадукацыі. Кніга Ластоўскага імпануе й таму, што ўзьнікла яна ў суровыя гады Першай Сусветнай вайны, Кастрычніцкай рэвалюцыі й польска-савецкай вайны, а таксама ва ўмовах прымусовага выгнання, калі аўтар быў пазбаўлены ўласнага дому й роднай краіны, калі быў заняты непасильнымі абавязкамі, як прэм'ер эміграцыйнага беларускага ўраду. *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі* налічвае 776 старонак вялікага фармату й змяшчае ў сабе аграмадную колькасць тэкстаў, а таксама шматлікія аўтарскія камэнтары, якія характарызуюцца вострай палемічнасцю ў адносінах да тых чужых вучоных, якія на працягу цэлых стагоддзяў старабеларускія тэксты бессаромна залічвалі да сваіх літаратур. Гэтакі заклад ставіў Вацлаў Ластоўскі перадусім расейскім даследчыкам, якія бесцырымонна, нягледзячы на ўсю антынавуковасць такога падыходу, старабеларускія творы ўключалі ў расейскую пісьмовасць, лічачы, што вельмі часта ў старабеларускай літаратуры слова рускі адназначнае са словам расейскі.

Усё сваё фундамэнтальнае даследаванне абавірае Ластоўскі на фактах, дакумэнтах і тэкстах твораў, якія былі раскіданыя амаль па ўсіх вялікіх гарадох Расейскай Імпэрыі. Характарызуючы спосабы дзеяння й мэты сваіх пошукаў, а таксама падказваючы іншым вучоным шляхі даследаванняў, Ластоўскі ва ўступе да сваёй кнігі напісаў:

„Праца гэтая ёсць першая спроба даць, памагчымаўці, усестароннае паняцце аб старакрыўскай (беларускай) пісьменнасці, сама сабой не прэтэндуючы на поўнае пералічэнне ўсіх захаваных да нашых часоў пісаных крыўскай мовай помнікаў. Бо на поўнае пералічэнне трэба было-бы многа томаў падобных кніг, як гэты. Прыкладам, дакуманты Мэтрыкі в.кн. Літоўскага, сабраны ў 556 тоўстых томах; Віленскі Цэнтральны Архіў змяшчае аж некалькі мільёнаў дакумантаў. Акрам гэтага вялікі лік дакумантаў маецца ў Вітабскім Цэнтральным Архіве, у старасховах Менска, Смаленска, Ноўгарод-Северска і па ўсіх музэях і архівах Расіі, пачынаючы ад Масквы і Петраграда і канчаючы Кіявам, Адэсай, Казанню, Тыфлісам і нават Томскам. Няменш багаты старакрыўскімі пісанымі помнікамі музэі і архівы Польшчы – Кракаў, Люблін, Варшава, Познань і інш. У дадатку дагэтуль маецца многа дакумантаў і рукапісных кніг у прыватных сабраннях і ў фамільных

²³ В. Л а с т о ў с к і, *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясьніцельнай кнігопісі ад канца Хда пачатку XIX стагоддзя*, Коўна 1926, 776 с.

²⁴ *Библия руска, выложена доктором Франциском Скориною из славнаго града Полоцька, богу ко чти и людем посполитым к доброму научению*, Прага 1517-1519.

²⁵ *Статут Великою Княжества Литовского*, Вільня 1529, 1566, 1588.

²⁶ М. Г а р э ц к і, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1920.

²⁷ М. Г а р э ц к і, *Хрэстаматыя беларускае літаратуры*, Вільня 1922.

²⁸ Я. К а р с к і, *Белоруссы*, т. III, ч. 3, Петраград 1922.

архівах тутэйшых памешчыкаў, а нават дробнай шляхты ды ў сельскага духавенства²⁹.

Зразумела, што нават такі волат працы, як Вацлаў Ластоўскі, ня мог перагледзець і выкарыстаць усіх тых матэрыялаў, аб якіх сам гаворыць у прыведзеным выказванні. Аднак і тое, што зрабіў, мела манументальны і велічны характар. Разумелі гэтакія толькі дзеячы беларускага нацыянальнага адраджэння, але таксама ягоныя лютыя ворагі – сталінскія прыслужнікі, і таму, пачынаючы зь першых месяцаў 1930 году *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі* была імі глыбока схаваная ў ганьбе XX ст., г.зн. спэцфондах, да якіх ня мелі доступу ні студэнты, ні дасьледчыкі ня толькі пры жыцці Іосіфа Сталіна, але таксама многа гадоў пасля яго сьмерці. Вядомыя ленынскія прынцыпы дзяржаўнага і грамадзкага жыцця, якія пачалі ажыццяўляцца пасля XX зьезду партыі, на жаль, не адкрылі жалезных дзвярэй спэцфондаў і не дапусьцілі людзей да *Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі*, якая, як усякая праўда, супрацьстаўлялася русьфікацыі і вяла змаганьне за поўнае адраджэнне незалежнай Беларусі.

Сярод кніжных выданьняў беларускага эміграцыйнага асяродка ў Каўнасе ўвагі заслугоўвае *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік*³⁰ Вацлава Ластоўскага, выдадзены ў 1924 годзе. У істоце, нельга зразумець, якім чынам Ластоўскі, чалавек выключнай занятасьці ў галіне палітыкі, быў у стане падрыхтаваць ужо вядомую нам *Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі*, рэдагаваць часопіс „Крывіч”, а пры гэтым інтэнсывна працаваць над слоўнікам. Вядома, што падрыхтоўка такой публікацыі вымагае шматгадовага высілку ня толькі аднаго чалавека, але часта шматгадовых калектываў. Волату працы Вацлаву Ластоўскаму былі пад сілу такія навуковыя мерапрыемствы, якія не заўсёды даваліся шматлікай групе дасьледчыкаў.

На жаль, аўтар на тыгульнай старонцы і ва ўступе не пайнфармаваў, колькі словаў налічвае ягоная праца. Беручы пад увагу, што слоўнік мае 832 старонкі, а на кожнай старонцы зьмяшчаецца ад 20

да 30 словаў, можа думаць, што налічвае ён прыблізна 20 тысяч слоўных адзінак.

Таямніцай застаецца таксама наклад гэтай кніжкі і крыніцы фінансаваньня яе друку.

На 12 старонках *Прадмовы* Вацлаў Ластоўскі вылажыў перадусім прычыны, якія інспіравалі яго пры стварэньні слоўніка. Адклікнуўся ён тут да глыбокай гісторыі беларускай народнай мовы і адлеглага мінулага беларускай пісьмовасьці. Аўтар вельмі прыныцова і крытычна асудзіў хрысьціянства, якое, укараняючыся на старабеларускіх землях, не адклікалася да жывой народнай мовы, але выкарыстоўвала старацаркоўнаславянскую мову, якая базавала на мове баўгарскай і ня мела нічога супольнага з крывіцкай моўнай сьтыкіяй. Вацлаў Ластоўскі небеспадстаўна шмат разоў падкрэсьліў, што гэтакі крок ініцыятараў і прапагандараў хрысьціянства інспіраваў наступныя памылковыя крокі хрысьціянскіх канфэсіяў на Беларусі, якія ў пазьнейшы час, мадэрнізуючы багаслужбу, ня выкарысталі жывой беларускай, або, як кажа аўтар – крыўскай гутаркі, але ўвялі ў свае сьвятыні расейскую альбо польскую мовы. Гэтакім чынам замест таго, каб наблізіць максымальна рэлігійныя догмы да розумаў і сэрцаў мясцовых народных вернікаў, зрабілі ўсё, каб істоту хрысьціянства як найбольш аддаліць ад людзей. Зразумела, што такая тэндэнцыя спрыяла дэнацыяналізацыі беларускага краю і ўсё большаму яго зьявольленьню і падпарадкаваньню вялікім суседнім народам, асабліва палякам і расейцам. У выніку гэтакіх рэлігійных канфэсіяў усё болей станавіліся на грунт нацыянальнага рэнэгагізму і здрадніцтва.

„Гэтакім чынам – піша ў «Прадмове» Вацлаў Ластоўскі – мова граматычнасьці ў самых першых пачатках сарвала ў нас лучнасьць з мовай народнай. Тысячалетняе панаваньне царкоўнай славяншчыны, вытворанай на грунце баўгарскай мовы і прасьчанай візантыйскімі паняцьцямі, палажыла глыбокі сьлед. (...) Асьмілятарскі тысячалетні ўплыў баўгаршчыны значна аддаліў нашу мову ад яе першапачатковых форм і занячысьціў няскладнымі, чужымі духу і традыцыям нашага народу словам³¹.

²⁹ В. Л а с т о ў с к і, *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі*, Коўна 1926, с. VI-VII.

³⁰ В. Л а с т о ў с к і, *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік*, Коўна 1924, 832 с.

³¹ *Прадмова*, да: *Расійска-беларускі (крыўскі) слоўнік*, Коўна 1924, с. II.

Вацлаў Ластоўскі зьвярнуў увагу на свайго роду крывадушлівасьць суседзяў, якія, праяўляючы пагардлівыя адносіны да нібыта проста беларускай мовы, шырока ўводзілі беларускія словы й тэрміны ў свае родныя мовы. Аўтар слоўніка цьвердзіць, што амаль усе беларускія словы, выступаючыя ў слоўніку Насовіча, былі перанесены ў славарныя фонды расейцаў і палякаў.

„Значэньне асыміляваньня суседняй мовы даўно зразумелі Расійцы і Палякі, якія абаруч чарпалі і дагэтуль чэрпаюць з нашай мовы лексычны матэрыял. Прыкладамі могуць служыць «Słownik języka polskiego» Ліндага і «Расійскі акадэмічны словарь», у які цалком унесён слоўнік Насовіча. Аднак народ наш захаваў яшчэ такое вялікае багацьце слоў, зваротаў і выславаў, цалком арыгінальных і ў дадатку нікім дагэтуль не заграбленых, што без вялікіх трудоў можна яшчэ мову нашу збагаціць тысячамі слоў, цалком самаістых, якія могуць лёгка заступіць накінутыя нам чужыя словы, або і нашы, ды ўжо зьсьміляваньня чужынцамі. Патрэбны сілы, і то многія, ды свае ўласныя сілы, ня толькі да зьбіраньня мовааднага матэрыялу, але такжа да ўдзячнай працы над яе лексычным і граматычным разьвіцьцём, над пазнаньнем законаў гармоніі крыўскага (беларускага) слова»³².

Галоўная тэндэнцыя, якая пранізвае ўвесь слоўнік Вацлава Ластоўскага, праяўляецца ў пасьлядоўным імкненьні аўтара да максымальнага захаваньня чысьціні беларускіх слоў і тэрмінаў, пачэрпнутых зь беларускіх народных гутарак, якія пазьбеглі засьмечаньня з боку суседніх моваў.

На жаль, нельга сказаць, што Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік аказаў істотны ўплыў на беларускую моўную культуру. Асталася гэтак таму, што, праўдападобна, невялікая колькасьць слоўніка папала зь Літвы ў Савецкую Беларусь, а пасьля 1930 году, калі Ластоўскі быў арыштаваны й высланы ў ссылку, ягоны слоўнік быў запратаны на многія дзясяткі гадоў у спэцфондах і толькі напярэдадні абвешчваньня Дэкларацыі аб незалежнасьці Беларусі ў 1990 годзе паўторна выдадзены ў Менску накладам у 10 тысяч паасобнікаў.

Зразумела, што ўжо ахарактарызаваная *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі і Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік* Вацлава Лас-

³² Тамсама, с. VI.

тоўскага былі выданьнямі найбольш прэстыжнымі й аўтарытэтнымі, аднак не адзінымі. Апрача іх быў надрукаваны ў Коўне зборнік вершаў Францішка Багушэвіча *Дудка беларуская*³³. Кніга гэтая нагопкі сёньня вядомая й папулярная, што няма тут патрэбы шырэй яе характарызаваць і ацэньваць. Аднак варт а падкрэсьліць тое, што ейны выхад у свет адназначна сьведчыў аб пазьгьўных адносінах Вацлава Ластоўскага й ягоных супрацоўнікаў да літаратурнай беларускай спадчыны.

Досыць унікальным як на тыя часы было выданьне *Казак Ганса-Хрыстыяна Андэрсэна*³⁴. Сьведчыла яно, з аднаго боку, пра адносіны каўнаскіх эмігрантаў да сусветных літаратурных шэдэўраў, а з другога боку, пра клопат аб выхаваньні беларускіх дзяцей.

Увагі заслугоўвае шэраг падручнікавых кніжных выданьняў у тым жа Коўне. І так, выйшла папулярна-навуковая публікацыя пад загалоўкам *Неба і зоры*³⁵, перакладзеная з расейскай мовы, падручнік Н. Мальшэва *Фізылёгія і анатомія чалавека*³⁶ – таксама перакладзены з расейскай мовы. Зразумела, што кніга гэтая мела служыць студэнтам мэдыцыны й лекарам. Факт гэты сьведчыў аб тым, што Вацлаў Ластоўскі, будучы гісторыкам і мовазнаўцам, клапаціўся пра разьвіцьцё розных галін беларускай адукацыі й рабіў гэта ўжо тады, калі Беларусь усё яшчэ была агорнутая пасьлярэвалюцыйным і пасьляваенным хаосам. У Коўне выйшаў таксама падручнік В. Зеленскага *Ботаніка*³⁷, перакладзены, як і папярэднія, з расейскай мовы. Цікавым прыкладам папулярна-навуковага выданьня была кніга В. Лункевіча пад загалоўкам *Закон жыцьця сярод жывёлаў і расьцін*³⁸ (пераклад з расейскай мовы).

Варта пры гэтай нагодзе зьвярнуць увагу на яшчэ адну зьяву. Вацлаў Ластоўскі, як вядома, быў настаўлены да Расеі непрыхільна. Прычынай гэтай непрыхільнасьці было шматвяковае зьявольнае Беларусі расейцамі. Нягледзячы на гэта, вялікі беларускі асьветнік

³³ Ф. Багушэвіч, *Дудка беларуская*, Коўна 1923, 74 с.

³⁴ Г.-Х. Андэрсэн, *Казкі*, Коўна 1918, 64 с.

³⁵ *Неба і зоры. Папулярная астраномія*, Коўна, 84 с.

³⁶ Н. Мальшэў, *Фізылёгія і анатомія чалавека*, Коўна 1923, 120 с.

³⁷ В. Зеленскі, *Ботаніка*, Коўна 1924, 160 с.

³⁸ В. Лункевіч, *Закон жыцьця сярод жывёлаў і расьцін*, Коўна 1922, 54 с.

умеў адрозьніць гістарычныя крыўды ад адукацыйных патрэбаў. Інспіраваў пераклады расейскіх падручнікаў на беларускую мову, бо лічыў, што яны добра напісаныя і што могуць уласціва служыць адукацыі беларускай моладзі.

Прынамсі адна кніга, выдадзеная ў Каўнасе, выклікае свайго роду здзіўленьне. Гутарка йдзе тут пра выданьне Канстанціна Езавітава пад загалоўкам *Белоруссы и Поляки. Документы и факты изъ истории оккупации Белоруссии Поляками въ 1918 и 1919 годах*³⁹. Здзіўленьне выклікана тым, што, у адваротнасьці да чагыхрох ужо прыведзеных падручнікаў, перакладзеных з расейскай мовы, кніга Езавітава была перакладзеная зь беларускай мовы на расейскую. Можа ўзьнікнуць уматываванае пытаньне: чаму беларускі асяродак перакладаў і выдаваў кнігу на расейскай мове? Вынікала гэтак праймападобна, зь імкненьня данесьці публікацыю беларускага аўтара да як найшырэйшага кола расейскамоўных чытачоў, сярод якіх нямала было таксама беларусаў, якія прайшлі не празь беларускія школы, а толькі празь расейскую адукацыйную сістэму.

Тэматычна з прадстаўленай публікацыяй Езавітава моцна была зьвязаная кніга І. Г. Антонава пад загалоўкам *Успаміны аб польскай акупацыі Горадзеншчыны ў 1919-1921 г.г. Малюнкі гвалту і здзеку фацэтных польскіх паноў на Беларусі*⁴⁰. Кніга гэтая мела моцны антыпольскі характар. Ейны аўтар адназначна тэндэнцыйна падабраў і прадставіў факты зь выразным намерам настроіць чытача супраць палякаў і Польшчы. Гэта не азначае, што ў публікацыі не было сапраўдных здарэньняў, зьвязаных з жахамі вайны.

Да несумненна цікавых і арыгінальных трэба аднесці *Слоўнік геомэтрычных і трыгономэтрычных тэрмінаў і сказаў. (Расійска-беларускі і беларуска-расійскі)*⁴¹ аўтарства К. Дуж-Душэўскага і В. Ластоўскага. Кніга гэтая зьяўляецца дадатковым сьведчаньнем

³⁹ К. Езовитовъ, *Белоруссы и Поляки. Документы и факты изъ истории оккупации Белоруссии Поляками въ 1918 и 1919 годах*, Ковна 1919, 124 с.

⁴⁰ І. Г. Анто́наў, *Успаміны аб польскай акупацыі Горадзеншчыны ў 1919-1921 г.г. Малюнкі гвалту і здзеку фацэтных польскіх паноў на Беларусі. (Мае перажываньні)*, Коўна 1921, 83 с.

⁴¹ К. Дуж-Душэўскі і В. Ластоўскі, *Слоўнік геомэтрычных і трыгономэтрычных тэрмінаў і сказаў. (Расійска-беларускі і беларуска-расійскі)*. Коўна 1923, 128 с.

выключнай працавітасьці В. Ластоўскага, які ўзьняўся ў гэтым часе на вышыню сваіх інтэлектуальных дасягненьняў.

Як відаць з прыведзеных прыкладаў, гапоўным тыганам і змагаром у гэтай высакароднай справе быў Вацлаў Ластоўскі – вялікі барацьбіт за максымальную актывнасьць беларусаў, незапежна ад таго, куды кінуў іх лёс. Ластоўскі быў, несумненна, найвыдатнейшым ініцыятарам і выканаўцам тых прыгожых выдавецкіх ідэяў, якія знайшлі шырокае ажыццяўленьне менавіта ў Коўне, найбольш дынамічным цэнтры ва ўсёй гісторыі беларускай эміграцыі.

Сярод выдатных дасягненьняў Каўнаскага беларускага эміграцыйнага асяродка выключнай увагі й пашаны заслуговае часопіс „Крывіч”.

Тытульная старонка першага нумара „Крывіча” мела наступную формулу: „Крывіч – месячнік літэратуры, культуры і грамадзкага жыцьця. Пад рэдакцыяй В. Ластоўскага і К. Дуж-Душэўскага. Адрэс рэдакцыі – Kaunas, Witauto prosp. nr 30, Lietuva”⁴².

Ва ўступным артыкуле пад загалоўкам *Ад рэдакцыі выдаўцы* напісалі:

„Прыступаючы да выпуску ў сьвет першай беларускай часопісі, пасьвячонай, у першы чарод, служэньню беларускаму мастацтву і культуры, рэдакцыя мае на мэце ня толькі абслужыць у роднай мове духоўныя вымаганьня сярэдняга беларускага інтэлігента, але і прылажыць усіх высілкаў да адшуканьня шляхоў к самавызначаньню Беларусі ў сфэры духовасьці. Увесь час у рэвалюцыі ўсе нашы сілы былі ськіраваны ў старану абароны палітычных пазыцыяў, клалася на гэты бок многа ахвярай і труднай працы, ніва-ж нашай культурнай працы была пакінута выключна ініцыятыўнае і засадам паасобных дзеячоў. У выніку атрымалася значнае папярэджаньне працы палітычнай перад культурнаю.

Настаў вялікі час, калі беларускай адраджэнчай думцы, ані на момант не спыняючы ні з якога боку змаганьня, патрэбна акапацца на здабытых дагэтуль пазыцыях і прыступіць да творчай працы ў дзедзіне нашага самапазнаньня, самаацэны і самакрытыкі”⁴³.

⁴² „Крывіч”, № 1, Каўнас 1923.

⁴³ Тамсама, с. 1.

У далейшых фрагментах уступнага, несумненна, праграмнага артыкула, выдаўцы сказалі аб галоўных напрамках часопіса. Падкрэслілі, што будучы прысьвячаць многа месца для беларускай і сусветнай літаратуры, а таксама для навукова-крытычных публікацыяў, якія будуць датычыць беларусазнаўства, сацыялогіі і ўсіх тых навуковых галін ды напрамкаў, якія звязаныя з рухам чалавецтва наперад у пошуках лепшага грамадзкага ладу.

Ужо першы нумар „Крывіча” сьведчыў аб тым, што яго ініцыятары й выдаўцы не кідалі слоў на вецер і што сапраўды займаліся тымі праблемамі, аб якіх сыгналізавалі ў праграмым артыкуле й якія датычылі найбольш істотных пытаньняў і патрэбаў ды навуковых нацыянальных і культурных інтарэсаў беларускага народу.

Нумар гэты адкрывалі літаратурныя творы Вацлава Ластоўскага й Максіма Багдановіча. Часопіс апублікаваў таксама некалькі істотных навуковых дасьледаваньняў, звязаных тэматычна з этнаграфіяй і гісторыяй. Кляўдыюш Дуж-Душэўскі зьмясьціў арыгінальны артыкул пад загалоўкам *Беларусь і водка*⁴⁴, зь якога вынікала, што ўжо ў тыя далёкія часы значная колькасьць беларусаў знаходзілася пад узьдзеяннем грознай зьявы – алькагалізму.

У першым нумары апынуліся таксама шматлікія звесткі з Савецкай Беларусі ды інфармацыі пра жыцьцё беларусаў пад Польшчай. Зь ідэйнай інтанацыяй гэтых публікацыяў вынікала адназначна, што Вацлаў Ластоўскі й цэлы ягоны ўрад уважна сачылі за падзеямі ў польскай дзяржаве й выразна непрыхільна ставіліся да польскай трактоўкі беларускага пытаньня. Зразумела, што быў гэта працяг тае палітыкі ўраду Ластоўскага, якая вынікала з факту непрызнаньня Польшчай Беларускай Народнай Рэспублікі, а тым болей з факту арышту палякамі ўраду БНР, у тым ліку й самога Вацлава Ластоўскага. Непрыхільнасьць Ластоўскага да дзяржавы Пінсудскага паглыбілі, несумненна, рашэньні Рыскага Трактату з 1921 году, у выніку якога былі штучна разарваныя беларускія землі ды сілаю ўключаны ў Савецкі Саюз і Польшку Рэчпаспалітую.

Можна, несумненна, гаварыць пра антырасейскі й антыпольскі комплекс у сэрцы Вацлава Ластоўскага. Гэты палітычны й нацыя-

⁴⁴ Тамсама, с. 32-35.

нальны беларускі дзеяч, які вышэй за ўсё ставіў ідэю беларускай незалежнасьці й сувэрэнгі эту, ня мог ня бачыць як у Расеі, гэтак і ў Польшчы ворагаў сваёй надзеі. Праўдападобна, прэтэнзіі да Польшчы былі ў яго больш глыбокія, чым да Расеі. А вынікала гэтак з таго, што на Савецкую Расею – прадаўжальніцу расейскіх імгэрыяльных тэндэнцыяў – ён ад пачатку ня ўскладаў ніякіх надзеяў. Зусім магчыма, што прынамсі пачаткова звязваў Ластоўскі значныя надзеі з адроджанай Польшчай. А гэта таму, што Польшча зазнала больш чым стагадовай няволі з боку Расеі, і ў разуменьні Вацлава Ластоўскага павінна была падтрымаць незалежніцкія імкненьні беларусаў. Гэтакі падыход быў тым болей уматываваны, што пачаткова Юзэф Пінсудскі не шкадаваў беларусам абяцанкаў у справе падтрымкі беларускіх нацыянальных імкненьняў.

У 1923 годзе, калі пачаў выдавацца „Крывіч”, з гэтых ілюзіяў застапіся толькі разваліны й руіны. Расчараваны паставай Польшчы, Вацлаў Ластоўскі не шкадаваў словаў крытыкі ў адносінах да палітыкі тагачаснай польскай дзяржавы. Менавіта гэтакі падыход акрэсьліў амаль усе польсказнаўчыя артыкулы „Крывіча”. Трэба пры гэтым аднак сказаць, што Ластоўскі заўсёды адрозьніваў палітыку ад культуры, і таму з глыбокай пашанай адносіўся да польскіх культурных, навуковых і літаратурных дасягненьняў.

Сярод артыкулаў, зьмешчаных у другім нумары „Крывіча”, увагі заслугоўваюць публікацыі пад загалоўкамі: *Пагляд расійскіх вучоных на беларускую мову*⁴⁵ і *Беларускія вайсковыя фармацыі на румынскім фронце*⁴⁶. Першы артыкул, падпісаны ініцыяламі Л-кі, належыць Ластоўскаму. Ініцыялы С. К. пад другім артыкулам не даюць падставы вызначыць аўтара.

Трэці нумар „Крывіча” даставіў чытачам цікавы артыкул пад загалоўкам *Важнейшыя працы аб беларусах у польскай мове*⁴⁷, падпісаны ініцыяламі С. П., у якім невядомы аўтар ахарактарызаваў найбольш істотныя беларусазнаўчыя дасьледаваньні польскіх вучоных.

⁴⁵ Л - к і, *Пагляд расійскіх вучоных на беларускую мову*, у: „Крывіч”, № 2, Каўнас 1923, с. 24-27.

⁴⁶ С. К., *Беларускія вайсковыя фармацыі на румынскім фронце*, тамсама, с. 41-44.

⁴⁷ С. П., *Важнейшыя працы аб беларусах у польскай мове*, у: „Крывіч”, № 3, Каўнас 1923, с. 48-50.

Публіцыст сумленна прадставіў некаторыя з прац польскіх даследчыкаў, якія займаліся рознымі аспектамі беларускай рэчаіснасці ў мінулым і тагачасным.

Вельмі багатым аказаўся сёмы нумар „Крывіча” за 1924 год. Апрача вершаў Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча і Вацлава Ластоўскага, было ў ім зьмешчанае сур’ёзнае даследаваньне Казіміра Езавітава пад загалоўкам *Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада*⁴⁸, у якім аўтар прадставіў шматлікія факты зьвязаныя з заснаваньнем і дзейнасьцю гэтага важнага беларускага дзяржаўнага органу. Істотнае значэньне меў таксама артыкул Яна з-пад Ласосны, пад назовам *Горадзёнскі Беларускі Гурток 1913 г.*⁴⁹, у якім былі прыведзеныя вельмі істотныя інфармацыі, зьвязаныя з праявамі беларускага нацыянальнага руху ў заходніх частках краіны. Зьвяртае на сябе ўвагу ананімная публікацыя *Лісткі ў Карону Беларускага мучаніцтва пад Польшчай* зь вельмі вымоўнымі падзагалоўкамі: *Неўмамімыя факты, Аб біццы заарыштаваных на беларускіх землях. Прамова пасла А. (дама) Станкевіча, Як робіцца статыстыка, Грабеж і пабоі, Беспраўства на вёсках*⁵⁰. Прыведзеныя назовы адназначна сьведчаць пра тое, што гэтая публікацыя мае яскрава антыпольскі характар і прадаўжае тую тэндэнцыю, якая ўжо выступіла ў першым нумары „Крывіча”.

Увагі заслугоўвае таксама артыкул Юры Верашчака *Смаленская легенда аб св. Мэркур’ым*⁵¹. Ва ўступным фрагмэнце артыкула Верашчака вельмі трапна заўважыў:

„Смаленская легенда аб св. Мэркур’ым належыць да найвыдатнейшых твораў стара-крыўскай літэратуры. Гэта легенда злучае ў адно поэтычнае цэлае найстарадаўнейшыя пагудкі народнага эпасу з характарыстыкай моральнага і рэлігійнага крывіцкага жыцця да XIII ст. Твор гэты прыналежыць як пісанай літэратуры, так і народнай

⁴⁸ К. Е з а в і т а ў, *Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада*, у: „Крывіч”, № 1 (7), Каўнас 1924, с. 37-44.

⁴⁹ Я н з - п а д Л а с о с н ы, *Горадзёнскі Беларускі Гурток 1913 г. (Успаміны)*, тамсама, с. 64-65.

⁵⁰ *Лісткі ў Карону Беларускага мучаніцтва пад Польшчай*, тамсама, с. 97-103.

⁵¹ Ю. В е р а ш ч а к а, *Смаленская легенда аб св. Мэркур’ым*, тамсама, с. 23-31.

паэзіі, і хоць дайшоў да нас на пісьме, але ва ўсёй поўнасьці выяўляе сваё даўнейшае чыста народнае паходжаньне”⁵².

У далейшых фрагмэнтах артыкула Юры Верашчака дэталёва разгледзеў розныя аспекты гэтага гістарычнага твора.

Бадай што найбольш каштоўнай публікацыяй у сёмым нумары „Крывіча” быў артыкул *Паленьне кніг на Беларусі*⁵³ аўтарства таго ж Ластоўскага, які выступае тут пад псеўданімам В-ст. У гэтым артыкуле аўтар выкарыстаў, між іншым, публікацыю *Teodora Narbuta pomniejsze pisma historyczne*⁵⁴, у якой польскі аўтар апісаў дэталёва паленьне кніг у Вільні ў 1581 годзе. Акцыя гэтая была праведзеная езуітамі, якія палілі кнігі пратэстантаў. Аднак беларускі аўтар не абмежаваўся толькі гэтым барбарскім актам. Ахарактарызаваў ён таксама паленьне каталіцкіх і праваслаўных кніг пратэстантамі ў той пэрыяд, калі пратэстанцкі рух агарнуў верхнія спай грамадства на Беларусі. У апошніх фрагмэнтах сваёй публікацыі аўтар „Крывіча” прывёў прыклады паленьня кніг вунят аў пасяля скасаваньня вуні ў Расейскай Імпэрыі.

Гістарычная мінуўшчына Беларусі акрэсьліла характар многіх артыкулаў у восьмым нумары „Крывіча” за 1924 год. Аўтарам большыні зь іх быў Вацлаў Ластоўскі. І таў апублікаваў ён артыкул *Доктар Франціш Скарына (1525-1925)*⁵⁵, у якім прадставіў галоўныя этапы жыцця і дзейнасьці выдатнага беларускага асьветніка. Калі можна мець да чаго-небудзь прэтэнзію ў гэтай публікацыі, дык, мабыць, да дэфармацыі імя Скарыны, якога Ластоўскі назваў Францішам, чаго не рабіў ніводзін з пазьнейшых даследчыкаў.

Вацлаў Ластоўскі быў таксама аўтарам артыкулаў: *Новагорадзкая аўто-кефальная мітраполія*⁵⁶, *Крыўскі вар’янт быліны аб Ільлі Мурамцы*⁵⁷, а таксама *Віленская Грэка Лаціна-Руская Акадэмія*⁵⁸.

⁵² Тамсама, с. 23.

⁵³ В - с т, *Паленьне кніг на Беларусі*, тамсама, с. 59-62.

⁵⁴ *Teodora Narbuta pomniejsze pisma historyczne*, Wilno 1856.

⁵⁵ В. Л а с т о ў с к і, *Доктар Франціш Скарына (1525-1925)*, у: „Крывіч”, № 2 (8), Каўнас 1924, с. 3-13.

⁵⁶ В. Л - с к і, *Новагорадзкая аўто-кефальная мітраполія*, тамсама, с. 23-27.

⁵⁷ В. Л., *Крыўскі вар’янт быліны аб Ільлі Мурамцы*, тамсама, с. 27-30.

⁵⁸ В. А., *Віленская Грэка Лаціна-Руская Акадэмія*, тамсама, с. 33-36.

У гэтым жа нумары Я(нка) Станкевіч апублікаваў два істотныя артыкулы: *Праф. Карскі і яго „Белоруссы”*⁵⁹ і адрывак з *Ай (Аль) Кітабу*⁶⁰.

Усе названыя і не названыя тут публікацыі сьведчаць адназначна пра тое, што тэматычны і праблемны дыяпазон „Крывіча” быў вельмі шырокі і разнародны. Датчыў ён галоўным чынам гістарычнага мінулага Беларусі, аднак паяўляліся часта таксама артыкулы, прысьвечаныя Савецкай Беларусі. І трэба сказаць, што былі яны ўтрыманыя ў аб’ектывістычнай інтанацыі і прадстаўлялі рэалістычны вобраз тых пераўтварэнняў, якія праводзіліся ў краіне ў пэрыяд беларусізацыі.

Істотнае месца займалі таксама публікацыі, зьвязаныя з жыццём у Заходняй Беларусі. Як мы ўжо адзначалі, былі яны наогул накіраваныя супраць польскай палітыкі, у якой аўтары „Крывіча” бачылі амаль выключна антыбеларускія намеры.

Чытаючы сёння паасобныя нумары „Крывіча”, кідаецца ў вочы выключная актыўнасць Вацлава Ластоўскага, які быў аўтарам бальшыні публікацыяў, прысьвечаных гісторыі, пісьмовасці, мове і фальклёру беларусаў у мінуўшчыне.

У 1925 годзе „Крывіч” працягваў тую лінію публіцыстыкі, якая выступіла ўжо ў папярэдніх гадох. Многа цікавага гістарычнага матэрыялу прынёс дзясяты нумар часопіса за 1925 год. Некалькі артыкулаў было прысьвечаных розным аспектам старабеларускай мовы і прычынам ейнага заняпаду ў XVII ст. Значную цікавасць уяўляў сабою артыкул А. Матэча пад загалоўкам *Абшар займаны Крывічамі і крыўская колёнізацыя*⁶¹. Аўтар заняўся разьмяшчэннем крывічоў і напрамкамі іх перасяленьня ды экспансіі. У рубрыцы *Запіскі*⁶² былі прыведзеныя каштоўныя факты, зьвязаныя са старабеларускім школьніцтвам, малярствам і рамяствам. Ананімны аўтар зьвярнуў увагу на балючую для беларусаў зьяву вывазу зь Беларусі ў Польшчу культурных і мастацкіх каштоўнасцяў у часе польска-бальшавіцкай вайны ў 1918-1919 гадох. Публіцыст прывёў шматлікія

⁵⁹ Філ. канд. Я. Станкевіч, *Праф. Карскі і яго „Белоруссы”*, тамсама, с. 37-45.

⁶⁰ Філ. канд. Я. Станкевіч, *Адрывак з Ай Кітабу*, тамсама, с. 46-52.

⁶¹ А. Матэч, *Абшар займаны Крывічамі і крыўская колёнізацыя*, у: „Крывіч”, № 2 (10), Каўнас 1925, с. 27-36.

⁶² *Запіскі*, тамсама, с. 91-110.

факты, якія сьведчылі аб перамяшчэнні значнай колькасці мастацкіх аб’ектаў і прадметаў у глыбіню Польшчы, што істотным чынам зубожыла беларускую культуру⁶³.

У рубрыцы *Кнігонісь і крытыка*⁶⁴ Юры Верашчака досыць ўсебакова ахарактарызаваў кнігу вядомага беларускага гісторыка Уладзіміра Пічэты *Гісторыя Беларусі*⁶⁵, а Вацлаў Ластоўскі кнігу Ёсэфа Ігнатэўскага *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзяў*⁶⁶. Абодва гэтыя выданні выйшлі ў Менску ў разгар беларусізацыі, калі нацыянальная навука перажывала значны росквіт. Публікацыі не былі пазбаўленыя крытычных заўвагаў у адносінах да кніг менскіх аўтараў.

Да вельмі арыгінальных належаў змест бальшыні публікацыяў, надрукаваных у адзінаццатым нумары „Крывіча” за 1926 год. І таў Вацлаў Ластоўскі даў тут пераклад *Песьні Песняў Цара Саламона*⁶⁷, якія былі арганічнай часткай сьвяшчэннага пісьманьня.

Істотную літаратурнаўчую вартасць мела таксама праца Аляксандра Ёзьнянскага пад загалоўкам *Паэтыка М. Багдановіча*⁶⁸. Была гэта першая ўдалая і папярэдняя спроба выдатным гісторыкам літаратуры ахарактарыстыкі вэрсыфікацыі і мастацкіх прыёмаў у творчасці беларускага пісьменьніка напярэдадні 10-х угодкаў ягонай сьмерці.

Мэце папулярнасьці постаці і спадчыны Максіма Багдановіча служыў таксама надзвычай цікавы артыкул Вацлава Ластоўскага *Мае ўспаміны аб М. Багдановічы*⁶⁹, у якім знаходзім шэраг раней невядомых фактаў і падзеяў.

У тым жа нумары „Крывіча” была зьмешчаная публікацыя пад загалоўкам *Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага*

⁶³ *Вываз крыўскіх культурных цэнасьцяў у Польшчу ў часе Польска-Расійскай вайны 1918-1919 г.*, тамсама, с. 108-19.

⁶⁴ *Кнігонісь і крытыка*, тамсама, с. 119-122.

⁶⁵ Ю. В. - к а, *Праф. У. Пічэта. Гісторыя Беларусі*, тамсама, с. 120-121.

⁶⁶ В. Л., *Праф. У. Ігнатэўскі. Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзяў*, тамсама, с. 122.

⁶⁷ Ц а р С а л а м о н, *Песьні Песняў*. Пераклад В. Ластоўскага, у: „Крывіч”, № 1 (11), Каўнас 1926, с. 1-5.

⁶⁸ А. У з њ е н с к і, *Паэтыка М. Багдановіча*, тамсама, с. 12-61.

⁶⁹ В. Л а с т о ў с к і, *Мае ўспаміны аб М. Багдановічы*, тамсама, с. 62-66.

народнага генія⁷⁰, падпісаная псеўданімам Peregrinus. Ананімны аўтар выйшаў са сьмелай тэзай аб тым, што выдагны расейскі празаік Фёдар Дастаеўскі й геніяльны польскі паэт Адам Міцкевіч зьяўляліся па сваім паходжаньні беларусамі. Трэба заўважыць, што гэтакі погляд пратрымаўся ў некаторых беларускіх асяродзьдзях вельмі доўга й меў вельмі моцную падтрымку сярод беларускіх эміграцыйных публіцыстаў пасля Другой Сусьветнай вайны ў Заходняй Нямеччыне.

Многа цікавага знаходзім таксама ў артыкуле Юры Верашчакі пад загалоўкам *Што спрыяе разросу і ўпадку народаў і дзяржаваў*⁷¹. У апошняй рубрыцы гэтага нумара „Крывіча” – *Кнігопісь*⁷² быў прадстаўлены *Патрыятычны Малітвеннік*⁷³, накіраваны на ўздзь беларускага нацыянальнага духу. Між іншым, у *Малітвенніку* знайшліся 10 народных загадаў, якія датычылі прынцыпаў і захаваньняў беларусаў у розных жыццёвых сытуацыях.

Апошні дванаццаты нумар „Крывіча” выйшаў вясною 1927 году. Бадай што найцікавейшай публікацыяй у ім быў артыкул Власта пад загалоўкам *Уражаньні з паездкі ў Беларускаю Радзянскую Соцыялістычную Рэспубліку*⁷⁴. Публікацыю гэтую можама трактаваць як свайго роду увэртуру да пераезду Вацлава Ластоўскага ў Менск на пастаяннае жыхарства. Як вядома, пераезд гэты пасля ўступных гонараў і прэстыжнай працы даўся да яго арышту, высылкі й сьмерці.

Заканчваючы характарыстыку „Крывіча”, а таксама іншых кніжных выданьняў, якія паявіліся дзякуючы ініцыятывам выключнай актывнасьці й арганізатарскім здольнасьцям Вацлава Ластоўскага, трэба падкрэсьліць, што ўся эміграцыйная пісьмовасьць, створаная ў Каўнасе, увайшла ў скарбніцу беларускай літаратуры, гісторыі й навукі як складнік выключнай каштоўнасьці, безь якой беларуская культура была б намнога бяднейшай.

⁷⁰ P e r e g r i n u s, *Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага народнага генія*, тамсама, с. 79-91.

⁷¹ Ю. В е р а ш ч а к а, *Што спрыяе разросу і ўпадку дзяржаваў*, тамсама, с. 84-87.

⁷² *Кнігопісь*, тамсама, с. 113-118.

⁷³ *Патрыятычны Малітвеннік*, тамсама, с. 117-118.

⁷⁴ В л а с т, *Уражаньні з паездкі ў Беларускаю Радзянскую Соцыялістычную Рэспубліку*, у: „Крывіч”, № 12, Каўнас 1926, с. 78-96.

Калі б Вацлаў Ластоўскі не зрабіў фатальнай памылкі й не пераехаў у БССР напярэдадні сталінскага тэрору, дык прынамсі да 1940 году, калі Літва была занятая Чырвонай Арміяй, плённа працаваў бы ў Каўнасе ў галіне навукі й выдавецкай дзейнасьці, узбагачаючы такім чынам беларускую духоўнасьць.

Несумненна, вартая яшчэ схакараваць пазію Вацлава Ластоўскага, якая ўзьнікла ў часе ягонага знаходжаньня ў Літве.

Пазіія ніколі не была дамінуючай зьявай у шматаспэктнай творчасьці Ластоўскага. Паявілася яна ў жыцці гэтага творцы ў часе ягонага знаходжаньня па-за межамі Беларусі, калі туга па Радзіме адзначалася асаблівай інтэнсыўнасьцю. Пазытыўныя творы Власта паяўляліся галоўным чынам у часопісах „Беларускі Сьцяг” і „Крывіч”. У кніжным выданьні адзіны раз яны былі апублікаваныя ў 1997 годзе ў зборніку пад загалоўкам *Вацлаў Ластоўскі. Выбраныя творы*⁷⁵. У суме зьмешчана тут каля 30 вершаў гэтага аўтара.

Варта на хвіліну задумацца, якое месца займаюць пазытыўныя творы Вацлава Ластоўскага на фоне тагачаснай беларускай пазіі. Калі шукаць фармальных аналёгіяў, дык можна заўважыць падобнасьці паміж творамі Власта й вершамі Максіма Багдановіча. Ластоўскі сьвядома адступіў ад узораў традыцыйнай пазіі, ад пазіі, якая карысталася рэгулярным радком, рытмікай і рыфмай. Усё болей схіляўся ён у бок свабоднага белага верша, майстрам якога быў у нашаніўскі пэрыяд менавіта Максім Багдановіч. З гэтага вынікае, што Власт імкнуўся да фармальнага абнаўленьня й мадэрнізацыі беларускага вершаскладаньня. Імкненьне гэтае было выяўлена даволі адназначна ў ягоным 5-радкавым вершы з 1923 году. Праграмны характар гэтага твора вельмі выразны. Аўтар падкрэсьліў у ім, што прагне ісьці ў пазіі не ступанымі сьцежкамі, але новапракладзенай дарогай.

*Формаў трупелых я вораг дасконны,
сьцежак стаптаных не зношу тварэнні;
новым імкненьням даць новыя формы,
новыя словы і дум выражэння
стаўлю я мэтай*⁷⁶.

⁷⁵ В. Л а с т о ў с к і, *Выбраныя творы*, Мінск 1997, 510 с.

⁷⁶ *Формаў трупелых я вораг дасконны...*, тамсама, с. 209.

Прыведзены верш не зьяўляецца адзіным праграмным твораў у сьціплай паэтычнай спадчыне Вацлава Ластоўскага. Да пыганьня, якім павінен быць паэт і ягоная творчасць, вярнуўся аўтар у вершы з наступным зместам:

*Паэт, ты вольнага Пегаса
ў прыгожых дум яромо ўпрагай
і тучны чарназём
мінуйшчы радзімай
у скібы стройныя складай!
Бо толькі гэта глеба
дасць нам жаданы агняквет,
якім крывіцкі геній
счаруе свет.
Бо толькі родны чарназём,
цяплом духовым абагрэт,
здалее даць пітомнае красы
прадзіўны квет*⁷⁷.

У 1924 годзе Ластоўскі апублікаваў апошні свой праграмны твор *Чала я не хіліў прад сілай*.

*Чала я не хіліў прад сілай
і не качаўся полазам у порці,
клумлівай і тупой таўпе
не біў паклонаўя,
пратораны дарожкі
з пагардай абмінаў,
ламаючы шчырэц навіны.
Вось гэта ўсе мае грахі,
вось гэта ўсё, у чым я вінны!*⁷⁸

Прыведзены верш, у якім аўтар ізноў дэкларуе, што ня пойдзе пратэптанымі дарожкамі й ня ў корыцца ды ня будзе служыць нагоўгу, сьведчыць аб сваяцтве з рамантыкамі, якія часта супрацьстаўлялі сябе чалавечаму нячуламу й тупому нагоўгу. Трэба сказаць, што гэтая трактоўка Ластоўскім суадносінаў паміж пісьменьнікам і

⁷⁷ *Паэт, ты вольнага Пегаса...*, тамсама, с. 215.

⁷⁸ *Чала я не хіліў прад сілай...*, тамсама, с. 226.

чалавечымі масамі даволі нечаканая й незразумелая з тае прычыны, што ўсё, што рабіў гэты чалавек, было формай служэньня асьвеце зьнявольных і цёмных людзей.

Што датычыцца зместаваго боку вершаў гэтага аўтара, дык застаецца ён наогул у згодзе з творчасцю многіх тагачасных беларускіх паэтаў, якія адклікаліся да розных аспектаў беларускай нацыянальнай і грамадзкай рэчаіснасьці.

Адзін зь першых вершаў Влада пад назовам *Наперад, змагарна наперад!*⁷⁹, праўдападобна, напісаны ў 1921 годзе, а апублікаваны годам пазьней, застаецца ў выразнай сувязі зь вядомым вершам Якуба Коласа *Беларускаму люду*⁸⁰. Абодва гэтыя творы былі навеяныя Рыскім Трактатам, у выніку якога Польшча й Савецкая Расея падзялілі паміж сябе беларускія землі й беларускі народ. Характэрнай рысай значнай колькасці вершаў Ластоўскага зьяўляецца іх гістарызм. Да гэтакіх катэгорыі належаць творы: *На Капожы ў Горадні*⁸¹, *Дума на Полацкім замчышчы*⁸², *На смаленскіх сценах*⁸³, *Песня а князю Вітаўце*⁸⁴, *У гадаўшчыну люблінскай ганьбы*⁸⁵. Ужо загалюкі многа гавораць пра змест названых твораў. Вацлаў Ластоўскі, валодаючы глыбокімі гістарычнымі ведамі аб беларускіх землях і лёсе беларусаў у мінулым, зь вялікай свабодай вандраваў па завулках гісторыі й бязь цяжкасьцяў знаходзіў у іх нешта годнае паэтызацыі. Моцных слоў ужыў аўтар у вершы, прысьвечаным Люблінскай вуні, у якой убачыў ён імкненьне да зьнявольнага беларускага народу.

Як не дзіўна, але найбольшую колькасць вершаў прысьвяціў Влада замежным краінам. Да замежнага цыкла належаць творы: *Рэйнскі вадапад*⁸⁶, *Кёльнскі сабор*⁸⁷, *У Альпах*⁸⁸, *Сабор св. Марка ў*

⁷⁹ *Наперад, змагарна наперад!*, тамсама, с. 205.

⁸⁰ Я. Колас, *Водгульле*, Менск 1922, с. 107.

⁸¹ *На Капожы ў Горадні*, у: В. Ластоўскі, *Выбраныя творы*, Мінск 1997, с. 207-208.

⁸² *Дума на Полацкім замчышчы*, тамсама, с. 208-209.

⁸³ *На смаленскіх сценах*, тамсама, с. 216.

⁸⁴ *Песня а князю Вітаўце*, тамсама, с. 218.

⁸⁵ *У гадаўшчыну люблінскай ганьбы*, тамсама, с. 219.

⁸⁶ *Рэйнскі вадапад*, тамсама, с. 209.

⁸⁷ *Кёльнскі сабор*, тамсама, с. 210-211.

*Венецыі*⁸⁹, *Генуэзскі рынак*⁹⁰, *Чытаючы Гамера*⁹¹, *На оды Гарацыя*⁹², *З Мікеланжэла*⁹³. Вершы, якія злжыліся на замежны цыкл, тэматычна вельмі разнародныя. Паэт займаецца ў іх чужаземнай прыродай, прыгажосцю гарадоў, элемэнтамі гісторыі, урэшце, пісьменьнікамі й мастакамі.

Усе вершаваныя творы Ластоўскага цікавыя, аднак нельга сказаць, што беззаганныя. Засьмечаныя яны вялікай колькасцю дыялектызмаў і нэалгізмаў, што нярэдка перашкаджае ў зразуменьні іх зместу. Не памяншаючы значэння паэзіі Вацлава Ластоўскага, нельга ўсё ж такі сказаць, што займае яна перадавое месца ў беларускай літаратуры, аднак актуальнасць некаторых вершаў, як, напрыклад, *О, Крывіцкая зямля...* і сёння зьяўляецца бяспрэчнай.

*Чаму зняслаўлена,
свабоды любяе
здавён пазбаўлена,
О, Крывіцкая зямля!
Чаму Ты поішся
слязьмі гаручымі?
Чаму Ты поўнішся
бядой пякучаю?..
Бо Ты,
зямля крыві,
не валадарная
і не магутная,
раба бяздомная,
раба пакутная..
Раба,
не валадарная!..
Дык вось чаму Твой лік
загіджаны, красы пазбаўлены,
дык вось чаму Ты, ясная,
зняслаўлена!*

*Зняслаўлена, пакрыўджана,
ў славян сям'і паніжана...*⁹⁴

Прыведзеныя ў гэтым артыкуле факты вымоўна сьведчаць аб тым, што Каўнаскі эміграцыйны асяродак унёс вялікі ўклад у разьвіццё беларускай навукі, беларускай публіцыстыкі й беларускай літаратуры. Галоўнай постацьцю гэтага асяродка быў, несумненна, Вацлаў Ластоўскі, які характэрна адрозніваўся ўнівэрсалізмам у галіне гістарычных дасьледаваньняў, кнігадрукаваньня, публіцыстыкі й паэзіі. Выдавецкія дасягненьні Каўнаскага эміграцыйнага асяродка значна ўзбагачаюць усю беларускую літаратуру й навуку, і раней ці пазьней павінны стаць аб'ектам сур'ёзнага навуковага вывучэння.

⁸⁸ У *Альпах*, тамсама, с. 211-212.

⁸⁹ *Сабор св. Марка ў Венецыі*, тамсама, с. 212-213.

⁹⁰ *Генуэзскі рынак*, тамсама, с. 213-215.

⁹¹ *Чытаючы Гамера*, тамсама, с. 216.

⁹² *На оды Гарацыя*, тамсама, с. 217.

⁹³ *З Мікеланжэла*, тамсама, с. 221.

⁹⁴ *О, Крывіцкая зямля...*, тамсама, с. 223-224.